

ראש השנה

חדש/ליקוט גם
משאר ספרי רבינו

ר"ה זמן הזכרון

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרָעָה חָלַם וַהֲנִה עֹמֵד עַל הַיָּאָר: (פר' מקץ, בראשית מא א)

עוד ירמוזו ללערו של אותו לדיק [יוסף], שנתעכב עד ששלמו שתי שנים אחר חלומו של שר המשקים, כי אז היה לו ללכת כאומרו ז"ל (בר"ר פט ב) וזה לשונם: 'בשציל שאמר כי אם זכרתי והזכרתי ניתוספו שתי שנים', הרי שהוסיפו לו שתי שנים בלערו, ותמצא שאמרו ז"ל (ספ"ט א) 'ויהי מקץ - קץ שם לחשף' (איו"ב כח ג). ולפי זה יכוין על זה הדרך, **ויהי מסיבת קין**, שהוא יצר הרע שנקרא 'קץ כל בשר' (עי' זוה"ק ח"א סג), והוא סיבה ללערו של לדיק **שנתיים ימים**. וזוהי הרווחה גם כן תחלת זה החשבון של שנתים, שהוא לחלומו של שר המשקים שהיה זמן זכירת יוסף לטובה. וטעם שתי שנים, בשציל שאמר זכרתי והזכרתי, כנגד כל זכירה מנע ה' זכרונו בראש השנה שהוא זמן הזכרון:

תשובה פשיטא שמכפר, אבל מ"ר ביקש שימחלו מיד ויכתבו בספרו של צדיקים

וַעֲתָה אִם תֵּשָׂא חֲטָאתָם וְאִם אֵין מַחֲנִי נָא מִסַּפְרָךְ אֲשֶׁר בְּתִבְתָּ: וַיֹּאמֶר יי אֵל מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֲמַחֲנֶנּוּ מִסַּפְרִי: (פר' כי תשא, שמות לב-לג)

עוד יראה והמלכת משה רבינו על ישראל, כי אם לא ישא חטאתם, הנה גם הוא [משה] חטא הרבה פעמים לפניו, כמו שמצינו לו שאמר (לעיל ה כב) לָמָּה הִרְעַתָּה וכו'. ואם כן גם חטאו לא ישא ולכך למחות וגו' חס ושלום. והשיב הצורח **מי אשר חטא לי**, פירוש כי ישתנה חטאו מחטא עבודה זרה, שכתבו באלהי ישראל וחסרו האלהות כפי מה שנלמדו, כי מעשה האמנעי יהיה בערך ישראל בגדר עקירת הכל. והוא מה שדקדק לומר **חטא לי**, מה שאין כן שאר חטאים שימחול על ידי תשובה בלא עונש:

והנה כל התוכחות משה עם ה', אינה אלא למחול מיד והיו נכתיבים בספר לדיקים, אבל לא לענין שיש להם תקוה אחר תוכחות על עון (עי' תהלים לט יב), כי זה פשיטא שיתכפר. והוא מה שדקדק לומר **מספרך אשר בתבת**, פירוש כי שלשה ספרים כתובים למעלה, אחד של לדיקים וכו', ואחד של רשעים, ואחד של ציונים, והם הנפתחים בראש השנה (ר"ה טז), ספר שהוא של לדיקים הקדוש ברוך הוא כותבו ומניחו לפניו, והוא מה שאמר **מספרך**, פירוש אותו שכתבת אתה, לא אותם שנתכים על ידי הזולת. והוא לפרש **אשר בתבת**, כי מכינוי **מספרך** אינו מובן שחוזר על ספר הדיקים, כי הכל הוא של הקדוש ברוך הוא שהוא אדון הכל:

ובמסכת ראש השנה (ספ"ט) דרשו הכתוב על זה הדרך, **מספרך** זה ספרן של לדיקים, **אשר בתבת** זה ספרן של ציונים, ע"כ. ולדבריהם ז"ל יתבאר על פי אומרו ז"ל (קידושין מ) 'לעולם יראה

פניני וחידושי אור החיים הק'

דיין המעוות הדין עושה עול למשפט הקב"ה בר"ה

לא תעשו עול במשפט (פר' קדושים, ויקרא יט טו). **עוד** יראה באומרו במשפט בה"א הידיעה, על דרך אומרו ז"ל (בילא טז). כי בראש השנה קוצב הקדוש ברוך הוא לכל איש ואיש הצריך לו על משפט צדק, ולזה אם [הדיין] יחייבו הזכאי ויזכו החייב, הנה הוא יוצא עול במשפט עליון בסך קצוב, וכשמחסרו אם כן נעשה העול במשפט שלא נטל זה מה שחייב בבית דין של מעלה, וכן להיפך:

מקור למנהג להרבות בפזמונים בימים נוראים

תוספות ד"ה אחת ארוכה ואחת קצרה (בכ"ס יא). [זה לשון התוס': פירש רש"י, ארוכה אמת ואמונה, קצרה השכיבנו. ותימה דהשכיבנו נמי ארוכה הרבה, ותדע מדלא קא חשיב לה בתוספתא בהדי הקצרות וכו']. **ותדע** מדלא חשיב בתוספות בהדי קצרות [הא] דתניא (תוספתא בכ"ס פ"א ה"ו) 'אלו ברכות שמקצרין וכו', ואלו שמאריכין בהם, ברכות תעניות וברכות ראש השנה ויום הכפורים ע"כ. מכאן ראיתי להוכיח לחזק המנהג שנהגו לומר הרבה פזמונים ותחינות, ביום התענית וביום ראש השנה ויום הכפורים בתוך שמונה עשרה, כפי סדר הנוגע לכל אחד, כי כן נתנו רשות רבותינו להוסיף כפי מה שירצו. ודלא כמנהיגים להשמיט הפזמונים ביום יום הכפורים מתוך התפילה, כי מנהג אבותינו תורה. וכן ראוי להניח הסדר שכתוב במחזורים:

ספר חפץ ח"י (בכ"ס יא).

מצוות רק הבאים מזמן לזמן מברכים עליהם שהחיינו

בנה בית חדש וקנה כלים חדשים, אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (בכ"ס נד). **כתבו** התוספות בפרק ב' דסוכה דף מ"ו (ע"א ד"ה העשה) וזה לשונם: ודאמרינן בפרק הירואה (בכ"ס כא) דמברך על כלים חדשים, כתב רבינו שרירא גאון ז"ל דלא סמכינן עלה, דמסקינן בפרק בכל מערבין (עירובין מ) דבעינן מידי דאתי מזמן לזמן, וקשה מפדיון הבן, עכ"ל. מוכח מדבריהם דאפילו מצוה הבאה לו אפילו פעם אחת בחייו, גם שזמנה קבוע שצריך שיהיה הבן בן שלושים יום לפדיון בכור, כיון דאינה מתחדשת בכל שנה אינו מברך שהחיינו, ונשען הגאון אהיהא דבכל מערבין (עירובין) דף מ' ע"ב דגרסינן התם 'אמר רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכפורים, כיון דמזמן לזמן אתו אמרינן, או דילמא כיון דלא איקרו רגלים לא אמרינן', ע"כ. מדקאמר הש"ס 'כיון דמזמן לזמן' וכו' משמע דאי לאו דאתי מזמן לזמן לא מצו ברוכי, הגם דהוי מצוה.

ויש לומר בדברי התוס', הנה עיקר דבריהם ז"ל שהוצרכו לחלק, הוא מחמת שהוקשה להם מאי טעמא יש מצוות שתקנו לברך שהחיינו כעשיית סוכה ולולב כדאשכחן הכא, ובעשיית ציצית ותפילין לא תקנו כדמוכח בפרק התכלת (מנחות מ"א), ולזה הוצרכו לתרץ דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו, והעמידו מתני' דהרואה דקנה כלים חדשים, כדאמר רב שרירא דלא סמכינן עלה וכו', יעויין שם: **ספר ראשון לציון** (בכ"ס נד).

אדם עצמו כאלו חזיו זכאי וחזיו חייב, וכן אמרו במקום אחר

הגה נגרע מערך זכויותיו, ולא מציעה מערך כדיה, אלא אפילו מצינוני, כאומרו **אשר כתבת** ודרשוהו חז"ל (ר"ה ס"ז) זה ספרן של ביונים, וכיון שנגרע מזכויותיו כבר יורד מציחית בינוני לציחית רשע:

וְאֵם עַד אֱלֹהִים לֹא תִשְׁמָעוּ: לִי וְיִסְפָּתִי לְיִסְרָהּ אֶתְכֶם שִׁבְעַ עַל הַטָּאֲתִיכֶם: (פר' בחוקותי, ויקרא כו יח)

רשעים גמורין, ואחד ש' לדיקים גמורין, ואחד ש' לבינוניים. לדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין [ועומדין מראש השנה] ועד יום הכפורים וכו', [זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה], ע"כ. פירוש לכל שחלה ה' להם לעשות תשובה ולא עשו, הוכרע משאלם כרשעים:

צו את בני ישראל ויקחו אליהם שמן זית זה פתית למאור להעלות נר תמיד: (פר' חמור, ויקרא כד ב)

ואולי כי ללד שָׁלוּחַ מֵאוֹת שְׂבִיעִיּוֹת, פֶּסַח שְׂבַע יָמִים, חַג
הַסֻּכּוֹת שְׂבַע יָמִים, שְׁמַחַת הַמִּינִים שְׂבַע יָמִים, גַּם רֵאשׁ הַשָּׁנָה
וְיוֹם הַכִּיפּוּרִים יִשְׁנֶה בְּחִינַת הַשְּׂבַע לְהִיחֹת בְּחוּדָשׁ הַשְּׂבִיעִי. לִזֶּה
סִמֵּךְ לִזֶּה גַם כֵּן מֵאוֹת הַמִּנּוּחָה שֶׁהִיא בְּחִינַת שְׂבַע נְרוֹת, גַּם הַשְּׁלַחֹן
יִשְׁנֶה בְּסוּד שְׂבַע דְּלִתֵּיב (וְלֵהֶן פֶּסַח ו') שֶׁשׁ הַמַּעֲרָכֹת וְגו' וְהַשְּׁלַחֹן
הַסְּדוּרוֹת עֲלָיו, שֶׁהוּא סוּד הַמַּתְקָצֵץ בּוֹ שֶׁשׁ מַעֲלוֹת וְהִיא מַשְׁלֵמַת
שְׂבַע. וְתַמְאֵל שָׁלוּחַ גַּם כֵּן בְּפִרְשָׁה זֹאת מֵאוֹת הָעוֹמֵר (לְעֵיל כֵּן ט-יד)
שֶׁהוּא שְׂבַע שְׂבָחוֹת, גַּם מֵאוֹת הַשֵּׁבֶת [שֶׁהוּא יוֹם הַשְּׂבִיעִי], נִמְלֵאֶת
אוֹמֵר שֶׁכָּלֵל כָּל מֵאוֹת הַשְּׂבִיעִיּוֹת יַחַד, לוֹמֵר כִּי סוּדָם וְעִיקָרָם
אַחַד [בְּחִינַת שְׂבַע הַסְּפִירוֹת הָעֲלִיוֹנוֹת]:

הַבֵּן יִקְרָא לִי אֲבִירִים אִם יֵלֵד שְׁשָׁשְׁעִים פִּי מִיָּדַי דְּבָרַי בּוֹ זָכָר אֲזַמְרָנִי עוֹד עַל כֵּן הָמוּ מַעֲי לֹא רַחֵם אֶרְחֻמֶּנִּי וְנָאִם יי': (ירמ' לא יט / מפסוקי זכרונות בחפלת מוסף לר"ה).

חביב לפני המקום להזכיר שם ישראל

וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְגו' (בראשית מה טז). עוד ירמוז, כי יהיה להם חיבוב הזכרת שמם לפני ה' כחיבוב הזכרת שם אברהם יצחק ויעקב, וכמו כן תמצא שאמר הנביא (ירמ' לא יט) **הֲבֵן יִקְרֶה לִּי אֲפֻרִים וְגו' פִּי מִדִּי דִּדְרִי צוּ וְגו'**, הרי כי שמו של אפרים נתייקר בעיני ה' ומזכירו בחשק וחבה יתירה:

ספר 'אור החיים' (פר' ויחי שס)

הַיּוֹם חֲרַת עוֹלָם, הַיּוֹם יַעֲמִיד בַּמִּשְׁפָּט כָּל יְצוּרֵי עוֹלָמִים, אִם בְּבָנִים אִם בַּעֲבָדִים, אִם בְּבָנִים וְחֹמְנֵי בָרָחַם אֵב
עַל בָּנֵיהֶם, וְאִם בַּעֲבָדִים עֵינֵינוּ לָהּ תִּלְוִיּוֹת עַד שֶׁתַּחֲנֹנוּ וְתוֹעִיָא בְּאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ, אִיוֹם קְדוֹשׁ: (חפלת מוסף לר"ה).

שהוא ממס כבוד ה', וְאֵם אֲדוֹנִים אֲנִי אֵינִי מוֹרָאִי הם מנחות
לא תעשה ממס מורא, מורא של מלך שגוזר לא תעשו דבר זה
מפני מוראי:

אמר רבי ברוספדאי אמר רבי יוחנן, שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה: (ר"ה טז:).

זמנא דמזמנון כל תמנה, מפני שרעתו הוא מאריך לשלם לו חיזה מזה שעה, משלם לו שכרו בעולם הזה כדי להאבדו לעולם הבא. וזה מפני שהוא 'אל תמונה ואין עול' (דברים לב ז) ולא רואה כל כך לגזול לו כלום, 'ומשלם לשנאיו אל פניו להאבדו' (שם ז י) ראה לומר בעודו בחיים להאבדו מהעולם הבא, וכשיבא גמר רשעתו אז ממית אותו, וזה שאמרו חכמינו ז"ל 'רשעים גמורים'. וזה האופן להיפך דן את הצדיקים, שעונש אותם על חיזה עוון, שולח להם יסורין שלא לטרדם רגע אחד מן חיי עולם הבא. וזה חסד גדול שעושה ה' עמנו לייסר אותנו בעולם הזה שהוא הכל, ומשלם בעולם שכולו טוב וארוך: **ספר 'מאור החיים'** (ליקו' עמ' כה)

אגידה ואלדברה עמנו מספר תושבות לאל יתבדך כבוד הוא (וע"פ תהלים מ ו). אמרו חכמינו ז"ל (ר"ה טז:) 'שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, לדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר ולחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים למות, בינוניים אש חזרו בתשובה עד יום כפור נכתבים לחיים ואם לאו למות'. עינינו רואות כמה וכמה רשעים יוסיפו שנה על שנה, וגם כן אנו רואים כמה לדיקים שמחים קודם זמנם, ואיך אמרו חכמינו ז"ל שרשעים נגזרו למות ולדיקים לחיים:

אבל כוונתם, ראשונה אמרו גזירת כל העולם ולאו כל יחיד ויחיד. וגם יא לומר שאם תראה רשע מאריך ימים וגם מצליח

הויכוח של הס"מ עם הסניגור מלאך מיכאל

בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבבת עד יי אלהיך ושמעת בקלו: (פר' ואתחנן, דברים ז ב)

רואה לומר או זה או זה, אחד מהם שהכה חייב (מכילה), כמו כן בתשובה אלא או זה או זה, או **בצר לך** שהיסורין מכפרין העון, או **ושבת** שהיא התשובה:

ובל השנים יעבור הויכוח הזה עם הס"מ, ועל כרחו שלא בטובתו עונה אמן. ואנו מקשים על זה, ס"מ, מאחר ששנה שעברה טען זאת הטענה למה חוזר לטעון אותה שנה אחרת, אבל אמרו חכמים שהקליפה נקראת שכחה, וס"מ הוא קליפה גופה, ושוכח שנה שעברה חוזר טוען אותה פעם אחרת כדי לקטרג, וק"ל:

ספר 'מאור החיים' (ליקוטים עמ' כה)

להלן האנן נביא כאן קטע מספר 'אור החיים' פרט ואגמון לא פסוק זה, האנן גלוסה:

תשובה ע"י הכרת הבורא, ותשובה ע"י יסורין

ובקשתם משם את יי אלהיך ומצאת בי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך: בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבבת עד יי אלהיך ושמעת בקלו: בי אל רחום יי אלהיך לא ירפה וגו': (פר' ואתחנן, דברים ז כט-לא)

וגו' ושבבת וגו', פירוש מחמת היסורין אשר יצר לך אויבך, וכאן לא הזכיר 'בכל לבבך' וגו', כי באמצעות היסורין הוא שב, ומה שחסר לשנים מחמת יסורין בצחינה הדרגת התשובה, משלימין אותו בצחינת היסורין עצמן שעברו עליהם, כי היסורין ממרקין העוונות ומטהרין את הגוף. ומה שחסר לכת הראשונה מאל שלא עברו עליהם יסורין, משלימין אותו בצחינת מעלת התשובה, וכפי זה מאמר **בצר לך** נמשך עם מה שלפניו, וזה שיעורו **ובקשתם וגו' ומצאת, והטעם בי תדרשנו וגו', או בצר לך וגו' ושבבת,** הגם שלא תהיה בכל לבבך וגו'. ונתן הכתוב טעם לקבלת ה' תשובה שלימה לבדה בלא יסורין או תשובה שאינה שלימה על ידי יסורין, **בי אל רחום ה' אלהיך:**

... ועינינו לה' נופיות, לפתוח אור רוח טהרה, לפקוח עינים עורות, ולהטות לבבות עם ה', להכיר נעימות עריבות וידותו:

ובקשתם וגו' בכל לבבך וגו' בצר לך וגו'. שני כתובים הבאים אלו לריבין ביאור. דע כי יש שתי הדרכות תשובה, יש תשובה שישאל עושים מעצמן, שיכירו חיובם עם הבורא ויכופו ירכם, ויש תשובה שעושים על ידי יסורין אשר יצר להם האויב וילעקו מכאב לב. וכנגד שתי הדרכות דיבר משה אל כל ישראל, כנגד העושה תשובה הגם שלא שמע קול נוגש, אמר **ובקשתם משם את ה' אלהיך**, שיתעוררו הלבבות לחיבת אלהיהם, **ומצאת, והגם שיש צורך** עבירות חמורות כאמור בסמוך (פס' כח) **ועבדתם שם אלהים (אחרים) וגו',** אף על פי כן פטורים אתם מהיסורין ודי לכס התשובה, והטעם, **בי תדרשנו בכל לבבך**, שתשובה כזו היא תשובה שלימה בכל לב ובכל נפש:

ובנגד תשובה הבאה מאל היסורין, אמר בצר לך ומצאוך